

STRATEGIE ZVLÁDÁNÍ DEZINFORMACÍ POHLEDEM ÚČASTNÍKŮ UNIVERZIT TŘETÍHO VĚKU

STRATEGIES USED WHEN DEALING WITH DISINFORMATION FROM THE PERSPECTIVE OF PARTICIPANTS OF UNIVERISTIES OF THE THIRD AGE

Helena Pospíšilová, Tereza Kolumber

Katedra křesťanské sociální práce, Cyrilometodějská teologická fakulta,
Univerzita Palackého v Olomouci

Abstrakt

Cílem příspěvku je identifikovat a popsat strategie, které účastníci univerzit třetího věku používají při setkání s dezinformacemi. Zdrojem dat jsou tři fokusové skupiny, které byly realizovány v Moravskoslezském kraji. Data byla analyzována pomocí tematické analýzy, ze které vzniklo několik (sub)témat. Výsledky výzkumu ukazují, že respondenti využívají tři strategie při setkání s dezinformacemi: ověření, odmítnutí nebo bezradnost (nejistota). Ověřování spočívá v porovnání s důvěryhodnými zdroji, ale ne všichni to považují za snadné, anebo dokonce nutné. Odmítání zahrnuje opatrnost, nedůvěru a ignorování podezřelých zpráv. Nejistota a bezradnost nastává, když respondenti neví, jak s informací naložit, případně kde ji ověřit.

Klíčová slova: *senioři, univerzity třetího věku, dezinformace, digitální gramotnost*

Abstract

This paper aims to identify and describe the strategies participants in third-age universities use when dealing with disinformation and misinformation. The data source is three focus groups conducted in the Moravian-Silesian Region. The data were analysed using thematic analysis, from which several (sub)themes emerged. The research results show that respondents use three strategies when dealing with disinformation and misinformation: verification, rejection or cluelessness (uncertainty). Verification consists of checking against credible sources, but not all find this easy or necessary. Rejection involves caution, mistrust and ignoring suspicious news. Uncertainty and cluelessness arise when respondents do not know how to handle information or where to verify it.

Keywords: *seniors, universities of the third age, misinformation, digital literacy*

1 ÚVOD

Senioři jsou jednou ze skupin ohroženou dezinformacemi (Guess et al., 2019). Důvodem ohrožení mohou být kognitivní změny, nízká digitální a mediální gramotnost. Vliv může mít také emoční náboj dezinformací. Jak ukazují Kopecký et al. (2018), senioři dokonce přeposílají e-maily s varováními před různými hrozbami a mnozí z nich neověřují, zda se jedná o pravdivá tvrzení (Řetězové e-maily dostává devět z deseti seniorů, 2018). Senioři se tak mohou dostat do situace, kdy budou vystaveni zvýšenému riziku ohrožení či rizikovému chování.

2 TEORIE

Senioři často nedokážou rozpoznat manipulované obrázky, videa nebo sponzorovaný obsah. Jejich důvěra je obecně vyšší a dávají menší důraz na přesnou komunikaci, a proto obtížněji rozpoznávají nepravdy a lži (Brashier & Schacter, 2020). Mohou také věřit falešným zprávám kvůli omezené mediální gramotnosti, nedostatku zdrojů pro ověřování faktů a digitálnímu vyloučení (Tomczyk et al., 2023). V reakci na výzvy spojené s dezinformacemi mnozí účastníci univerzit třetího věku (U3V) z řad seniorů absolvovali kurzy zaměřené na práci s digitálními technologiemi, internetem, sociálními sítěmi a dezinformacemi. Jejich vědomosti, zkušenosti a schopnosti využívat podpůrné zdroje mohou být inspirací pro další seniory ohrožené dezinformacemi. Snahou předkládaného příspěvku je identifikovat a popsat strategie, které účastníci U3V používají při setkání se s dezinformacemi.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

V příspěvku jsou použita data z kvalitativního šetření na U3V Ostravské univerzity a Vysoké školy báňské-Technické univerzity Ostrava. Zaměřujeme se na to, jaké strategie volí účastníci kurzů U3V při setkání s dezinformacemi.

Data byla získávána metodou fokusových skupin. Byly realizovány tři fokusové skupiny s celkovým počtem 16 respondentů s převahou žen. Každá fokusová skupina trvala přibližně 90 minut a moderovali ji dva výzkumníci. Respondenti pracovali s připravenými materiály o dezinformacích s cílem označit jejich věrohodnost. Materiál sloužil jako základ pro diskuse.

Analýza dat probíhala metodou tematické analýzy. Použito bylo otevřené kódování (Bradley et al., 2007), otevřené kódy byly seskupeny dle významů s cílem identifikovat (sub)témata. Celkem vzniklo pět témat a pro příspěvek bylo vybráno téma týkající se strategií zvolených při setkání se s dezinformacemi.

4 VÝSLEDKY

Data ukazují, že respondenti nejsou pouze pasivními příjemci informací. Někteří z nich aktivně posuzují důvěryhodnost zdroje a používají různé strategie k odhalování dezinformací. Tyto strategie lze seskupit do tří subtémat: strategie validace, odmítnutí a nevím si rady. Nejčastěji se vyskytovaly verifikační strategie, které zdůrazňovaly důležitost ověření informace jiným důvěryhodným zdrojem. Zároveň z dat vyplynulo, že je pro některé respondenty obtížné informaci ověřit. Druhá nejčtenější skupina respondentů uváděla, že informace není potřeba ověřit, neboť v nich identifikovali jasné dezinformace. Strategie odmítání zahrnují opatrnost a všímavost, ale také nedůvěru a odstup. Pokud jsou si senioři jisti, že informace jsou nepravdivé, mohou se jim vyhýbat. Třetí skupinu reakcí tvořily odpovědi charakterizované nejistotou pravdivosti a způsobu ověření informací. Respondenti informaci neověřují ani neodmítají a jsou si nejistí v tom, jak s ní naložit.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Náš výzkum odhalil, že účastníci U3V nejsou konzumenti dezinformací, ale aktivně posuzují důvěryhodnost informace a používají různé strategie k odhalování dezinformací. Koresponduje to se zjištěním Rasiho et al. (2019), kteří zdůrazňují důležitost rozvoj mediální gramotnosti, zejména v digitální době. Data ukázala, že si respondenti ověřují informace z více zdrojů, udržují si odstup a chovají se obezřetně. Respondenti se ale mohou vyhýbat ověřování informací, pokud jsou si jisti, že jsou nepravdivé. Mohou také ignorovat neznámé hovory, mazat

nevyžádané texty, vyhýbat se podezřelým webům. Tento přístup je v souladu se zjištěními Pennycooka a Randa (2021), podle kterých zaměření na přesnost a skepticismus může snížit vliv dezinformace na seniory. Strategie ověřování a odmítání se vzájemně nevylučují. Respondenti je kombinují v závislosti na povaze informace.

PODĚKOVÁNÍ

Za finanční podporu výzkumu v rámci projektu TQ01000315 autorky děkují Technologické agentuře České republiky.

6 LITERATURA

- Bradley, E. H., Curry, L. A., & Devers, K. J. (2007). Qualitative Data Analysis for Health Services Research: Developing Taxonomy, Themes, and Theory. *Health Services Research*, 42(4), 1758–1772. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6773.2006.00684.x>
- Brashier, N. M., & Schacter, D. L. (2020). Aging in an Era of Fake News. *Current Directions in Psychological Science*, 29(3), 316–323. <https://doi.org/10.1177/0963721420915872>
- Guess, A., Nagler, J., & Tucker, J. (2019). Less than you think: Prevalence and predictors of fake news dissemination on Facebook. *Science Advances*, 5(1), eaau4586. <https://doi.org/10.1126/sciadv.aau4586>
- Kopecký, K., Szotkowski, R., Kožíšek, M., & Kasáčková, J. (2018). *Starci na netu (výzkumná zpráva)* (výzkumná zpráva v 1.1; p. 23). Seznam.cz & Univerzita Palackého v Olomouci. <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/102-starci-na-netu-2017-2018/file>
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2021). The Psychology of Fake News. *Trends in Cognitive Sciences*, 25(5), 388–402. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.02.007>
- Rasi, P., Vuojärvi, H., & Ruokamo, H. (2019). Media Literacy for All Ages. *Journal of Media Literacy Education*, 11(2), 1–19. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2019-11-2-1>
- Řetězové e-maily dostává devět z deseti seniorů. (2018). [Tisková zpráva]. Elpida, o. p. s. & Nadace O2. <https://www.elpida.cz/fake-news-po-cesku>
- Tomczyk, L., d'Haenens, L., Gierszewski, D., & Sepielak, D. (2023). Inclusión digital desde una perspectiva intergeneracional: Promover el desarrollo de

la alfabetización digital y mediática entre las personas mayores desde la perspectiva de los jóvenes-adultos. *Pixel-Bit, Revista de Medios y Educación*, 68, 115–154. <https://doi.org/10.12795/pixelbit.97922>